

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Technica IV (2011)

Elżbieta Mastalerz

W poszukiwaniu wykładowcy doskonałego

Każdy z nas jest w pewien sposób indywidualistą i lubi być traktowany jako jednostka. Siedząc w auli pełnej studentów, trudno odnieść wrażenie, że słowa wykładowcy kierowane są właśnie do nas. Sytuacja zmienia się diametralnie, gdy prowadzący próbuje nawiązać kontakt z grupą. Może być to kontakt wzrokowy, co wydaje się dość proste, ale również kontakt słowny. Pytania, nawet jeśli są retoryczne, a odpowiedzi padają z ust samego mówiącego, zawsze przyciągają uwagę słuchających. Pomóc mogą też porównania z udziałem osób na sali. Intensywne oddziaływanie na wyobraźnię i tworzenie skojarzeń sprawia, że zapamiętanie informacji wzrasta z 10 do 90%!

Jedynie niewielki procent społeczeństwa obdarzony jest doskonałym słuchem muzycznym. Mimo to znaczna większość z nas przywiązuje wagę do tonu, barwy, głośności, a nawet melodii głosu. W dzisiejszych czasach część mówiona wykładu znacznie traci na wartości na rzecz obrazu, jednak wciąż ma wpływ na nasze odczucia – pozytywne bądź negatywne. O ile na barwę głosu nasz wpływ jest znikomy, to nad pozostałymi jego cechami warto i trzeba pracować. Głośność należy dostosować do warunków panujących na sali (zagłuszająca klimatyzacja, otwarte na ulicę okna itd.) oraz do faktu korzystania bądź nie z urządzeń nagłaśniających. Czasem warto rozważyć użycie mikrofonu, choć w większości przypadków zniekształca on naturalną barwę głosu. Ton oraz melodia muszą być dopasowane do przekazywanych treści, niezmiernie istotna jest odpowiednia intonacja. Jeśli mamy możliwość nagrania, a następnie wysłuchania własnego wykładu, powinniśmy z niej korzystać raz na jakiś czas. Jest to sprawdzona przez wielu metoda pracy nad dykcją, intonacją i przede wszystkim tempem mówienia. Nawet najdoskonalszy pod każdym innym względem wykład nie zostanie doceniony przez studentów, jeżeli nie będą w stanie zanotować kluczowych informacji. Niestety rutyna sprawia, że mówimy z roku na rok szybciej i bardziej niedbale. Głos wymaga więc systematycznej kontroli.

Nie mniej ważna jest niewerbalna część przekazywanych przez nas komunikatów. Zacznijmy od zasadniczego pytania: czym jest komunikacja niewerbalna? Otóż komunikacja niewerbalna (określana często jako mowa czy język ciała) jest to ogół gestów oraz niewerbalnych komunikatów, zarówno nadawanych, jak i odbieranych przez ludzi. Informują one o podstawowych stanach emocjonalnych, intencjach, oczekiwaniach wobec rozmówcy, pozycji społecznej, pochodzeniu, wykształceniu, samoocenie, cechach temperamentu itd. Komunikaty te są nadawane i odbierane najczęściej na poziomie nieświadomym, jednak mogą być również nadawane i odbierane świadomie, tak jak większość gestów – emblematów czy wyrazów mimicznych. Komunikacja niewerbalna była stosowana od zarania dziejów ludzkiej

cywilizacji, jednakże stała się przedmiotem poważnych badań dopiero w połowie lat 60. Przed XX wiekiem najbardziej znaczącą publikacją dotyczącą zachowań niewerbalnych było *Wyrażanie emocji przez ludzi i zwierzęta* Karola Darwina [2]. Jego praca została wydana w 1872 roku, jednak wiele z idei i obserwacji, które w niej zawarł, są wciąż cenione przez współczesnych badaczy na całym świecie. Dzisiaj komunikacja niewerbalna stanowi podstawę szkoleń w zakresie sprzedaży bezpośredniej, *public relations* czy nawet programowania neurolingwistycznego (NLP). Jest ona używana świadomie przez ludzi chcących osiągnąć swój cel poprzez interakcję ze słuchaczami i ich zachowaniami. Do takich osób należą więc również wykładowcy.

Wykład jako metoda kształcenia

Wykład informacyjny polega na przekazywaniu uczącym się za pomocą dobrze dobranego słowa określonych informacji z zakresu nauk o przyrodzie, społeczeństwie, technice, kulturze [6]. Najczęściej stosowany w kształceniu dorosłych, zwany niekiedy konwencjonalnym, służy do słownego przekazywania określonych treści kształcenia w postaci wypowiedzi ciągłej, usystematyzowanej, w przystępnej formie, zgodnej z zasadami logiki [1]. Jest metodą popularną i jednocześnie krytykowaną, angażuje bowiem głównie wykładającego, słuchaczowi pozwała pozostać biernym.

Żyjąc w XXI w., przywykliśmy do otaczających nas komputerów i urządzeń multimedialnych. Rzutnik multimedialny w galopującym tempie wypiera grafoskop, plansze czy różnego rodzaju tablice. W związku z tym pojawia się tendencja do nadużywania obrazu czy filmu. Prezentacje multimedialne, które wyraźnie ułatwiają prowadzenie wykładu, nie powinny przekazywać całej jego treści, a jedynie wskazywać najważniejsze punkty. W centrum uwagi musi znajdować się wykładowca rozwijający pojawiające się na ekranie idee, komentujący je i przede wszystkim nawiązujący kontakt ze słuchaczami. Ostatnio popularność zdobywają wykłady multimedialne prowadzone np. równocześnie w kilku miastach. Warto więc wyraźnie podkreślić, że obecności wykładowcy „na żywo” nie jest w stanie zastąpić żaden sprzęt elektroniczny.

Wykład informacyjny znajduje zastosowanie na wszystkich szczeblach nauki szkolnej, chociaż powszechnie uważany jest za metodę typowo akademicką. Polega na przekazywaniu słuchaczom określonych treści za pomocą dobrze dobranych słów w sposób ciągły, usystematyzowany, w przystępnej formie, zgodnie z zasadami logiki [1, 6]. Nauczyciel stosuje go w przypadku, gdy w stosunkowo krótkim czasie musi omówić wiele faktów, zdarzeń, praw. Jest metodą w pełni angażującą wykładownicę, od słuchacza wymaga dojrzałości umysłowej i skupienia uwagi. Stąd konieczność stopniowego wdrażania uczących się, które według C. Kupisiewicza powinno przebiegać następująco: począwszy od zaznajomienia słuchaczy z celem, tematem i podtematami, zalecaniu sporządzania notatek i ich kontrolowaniu, stałej kontroli i ocenie percepcji treści przedmiotowych, stopniowe wydłużanie wykładu jako samodzielnej metody pracy wcześniej łączonej z pokazem, opisem, pogadanką itp. [3]. Aby zwiększyć percepcję, nauczyciel może zastosować bodźce w postaci: środków poglądowych, różnicowania tempa i intonacji mówienia, dygresji, posłużyć się wykładami, anegdotą, nawiązywać do wiedzy i doświadczeń słuchaczy. Przede wszystkim zaś należy mieć na uwadze, aby podawany materiał był zrozumiały, terminy

i wyrażenia znane bądź wyjaśniane słuchającym. W literaturze pedagogicznej mówi się o wykładzie problemowym i wykładzie konwersatoryjnym jako metodach aktywizujących, z założenia wzbudzających proces myślenia słuchaczy. Niezbędne jest także zaangażowanie emocjonalne wykładowcy, wykazywanie dobrej znajomości omawianych zagadnień. Najczęściej dydaktycy wyróżniają trzy zasadnicze części wykładu; wprowadzającą, główną i podsumowującą. W części pierwszej zazwyczaj przedstawia się cel, temat, tezy. Część główna wykładu to omówienie zagadnień zgodnie z wyodrębnionymi тезami, z podkreśleniem najważniejszych definicji, twierdzeń, myśli. W podsumowaniu wykładowca przedstawia wnioski z prowadzonego wywodu lub rozwiązania problemu, ewentualnie podkreśla jeszcze raz najbardziej istotne elementy wykładu.

Jakość wykładu a efekty kształcenia

Jakość wykładu zależy od wielu mniej i bardziej ważnych czynników. Jak w każdym przypadku gdy mamy do czynienia z działaniem człowieka, tak też tutaj, zarówno od strony wykładowcy, jak i słuchaczy występują różnego typu zakłócenia (czynniki atmosferyczne, chorobowe, społeczne itp.), które wpływają na jakość wykładu, percepcję słuchaczy, w rezultacie na efekty kształcenia. Jednak dla zapewnienia odpowiedniej jakości przekazu muszą być uwzględnione następujące czynniki podczas planowania wykładu:

- treść merytoryczna. Właściwy dobór i selekcja treści wykładu powinny wynikać ze świadomości czasu wyznaczonego programowo na dany przedmiot. Co zatem wybrać, co przedstawić dokładnie, co tylko zasygnalizować, a co pominąć? Oto pytania, na które wykładowca musi odpowiedzieć w trakcie planowania pracy. Decyzja jest trudna, wszystko wydaje się ważne, a czas jest ograniczony. Najważniejsze jest jednak to, jaka część przekazywanej wiedzy zostanie wykorzystana w praktycznych ćwiczeniach, czyli planowaniu pracy dydaktyczno-wychowawczej, lekcjach próbnych i twórczej działalności przyszłego pedagoga. Po dokonaniu selekcji tematycznej należy dokonać podziału będącego do dyspozycji czasu, przeznaczając odpowiednią liczbę godzin na poszczególne tematy. Powinno się również uwzględnić czas na wprowadzenie i wykazanie perspektyw rozwoju omawianej dziedziny,
- osiągnięcia naukowe. W programie wykładu nie powinno zabraknąć elementów będących wynikiem osiągnięć lub doświadczenia nauczającego. Nie można stosować powtórek podręcznika bądź skryptu, nie podpierając się przykładami, bez wyjaśnienia praktycznego aspektu, wykorzystania w praktyce. Czasem wystarczy przedstawienie własnego poglądu na dany fragment treści. Osobowość wykładowcy, jego osiągnięcia naukowe odgrywają ogromną rolę. Nadają one wykładowi indywidualne cechy i wpływają pozytywnie na postawę słuchaczy,
- osobowość, w szczególności uzdolnienia dydaktyczne wykładowcy. Styl mówienia, życzliwe nastawienie do młodzieży, zaangażowanie zawodowe, a także przygotowanie pedagogiczne i uzdolnienia dydaktyczne wykładowcy są kolejnym ważnym elementem. Znajomość metod kształcenia, podstaw pedagogiki jest nieodzowna, aby znaleźć najbardziej odpowiednią formę dla przekazywania określonych treści. Trzeba tu niestety podkreślić, że w tej dziedzinie rozbieżność między teorią i praktyką jest duża. Wynika to często z braku czasu i środków na

przygotowanie odpowiednich pomocy. Trudno określić rozpiętość czasu potrzebnego na przygotowanie godziny nowego wykładu, ale można przyjąć, że wynieść ona może 5–20 godzin, a więc bardzo dużo. Forma przekazu jest także zależna od talentu dydaktycznego wykładowcy. Wbrew przekonaniu, że nauczycielem może być każdy, do przekazywania wiedzy i oddziaływania wychowawczego niezbędne są uzdolnienia, podobnie jak potrzebne są one poecie czy pisarzowi,

- wyposażenie i usytuowanie sali wykładowej lub lekcyjnej. Jest dość oczywiste, że do osiągnięcia zamierzonych efektów potrzebny jest zestaw warunków materialnych. Wprawdzie wykładowca i jego wiedza są najistotniejsze, niemniej atmosfera dobrze usytuowanej, wyposażonej w najnowsze osiągnięcia techniki sali wykładowej znacznie ułatwia pracę wykładowcy i skupienie słuchaczy. Dobrze przygotowana prezentacja multimedialna, właściwie wykorzystana przez wykładowcę zapewnia dobre efekty kształcenia. Tylko genialni wykładowcy mogą zrezygnować ze wspomagania multimedialnego wykładu,
- poziom przygotowania słuchaczy. Czynniki ten ma duży wpływ na komfort studiowania, uczenia się i w rezultacie na jakość i efekty kształcenia. Wytrawny wykładowca potrafi wysondować po pierwszym spotkaniu orientację słuchaczy w nauczonym przedmiocie (dziedzinie wiedzy). Daje się to odczuć po zachowaniu studentów, sposobie notowania, pytaniach słuchaczy, rozmowie w przerwach. Przedstawienie jasno na pierwszym spotkaniu celu wykładu, zapoznanie z programem, określenie wymagań potrzebnych do zrozumienia treści i formy zaliczeń jest konieczne. Wzbudzenie zainteresowania już na początkowych zajęciach prowadzi, zwłaszcza na wyższych latach studiowania, do powstania partnerskiego układu. Studenci odczuwają wówczas potrzebę poznania treści wykładu i rozumieją jego przydatność w procesie kształcenia, a wykładowca utwierdza się w przekonaniu, że jego wysiłki przynoszą efekty.

Pożądane cechy dobrego wykładowcy

Jakkolwiek trudno człowiekowi osiągnąć doskonałość w uprawianej dziedzinie wiedzy i pracy zawodowej, to dążenie do niej jest szlachetnym przedsięwzięciem, szczególnie niezbędnym w obszarze kształcenia pokoleń. Mimo decydującego wpływu dydaktyki na erudycję, poziom wiedzy i umiejętności zawodowych kolejnych pokoleń, ciągle zbyt mało miejsca w opracowaniach naukowych i systemie kształcenia poświęca się wymienionym dalej problemom. Zaniedbany jest zwłaszcza system doboru kadry nauczającej i to na wszystkich szczeblach kształcenia. Teoria nie zawsze znajduje zastosowanie w praktyce, niewiele upowszechnia się dobrych doświadczeń dydaktycznych, a powszechność zdobywania wykształcenia nie prowadzi do naturalnej selekcji słabych wykładowców. Wprawdzie system ewaluacji kształcenia i prowadzonych badań ankietowych słuchaczy kursów i studiów wyższych implikuje samokontrolę i doskonalenie pracy, jednak nie eliminuje mało efektywnej kadry nauczającej.

Korzystając z literatury pedagogicznej i własnej praktyki, można wyróżnić podstawowe zadania, jakie winien spełniać wykład. Po pierwsze, powinien tworzyć jeden z elementów struktury przedmiotów w procesie kształcenia w określonym kierunku lub specjalności, następnie dostarczać określonej wiedzy zgodnie z jej aktualnym stanem, ze wskazaniem znaczenia przedmiotu i perspektyw rozwoju

oraz powiązania z praktyką. Wykładowca poprzez system przekazu oddziałuje wychowawczo na postawę słuchaczy, wykłady powinny więc poszerzać światopogląd młodzieży. Jako realizator tych ambitnych zadań powinien być człowiekiem o gruntownej wiedzy merytorycznej, uzdolnionym dydaktycznie, komunikatywnym, życzliwie traktującym uczących się, jasno wyrażającym myśli, wymagającym, samokrytycznym, sympatycznym, sprawiedliwym, swobodnie operującym terminologią poprawną naukowo i jednocześnie – poprzez dobór słów – zrozumiałą dla słuchaczy. Studenci bardzo cenią sobie konkretność w prezentowaniu materiału, bez zbędnego gadulstwa i nużących wywodów. Bardzo ważna jest umiejętność wyboru i prezentacji problemów podstawowych i uzupełniających. Dla przyszłych nauczycieli cenne są przykłady szkolnej praktyki z zastosowaniem reguł pedagogicznego postępowania. Dynamiczny, wartki system przekazu wykładowcy, ciekawe, niezbyt rozbudowane prezentacje z podkreśleniem treści podstawowych i umożliwienie wykonania notatek niezbędnych do zaliczenia egzaminu stanowią o efektach kształcenia i budowaniu dobrych wzorców pedagoga.

Wybór profesji nauczającego nakłada obowiązek samokształcenia w dwóch kierunkach: merytorycznym, jak w każdym zawodzie w dobie współczesnej nie sposób poprzestać na wiedzy zdobytej w trakcie przygotowania do zawodu, oraz metodycznym. Doświadczenie zdobywane w procesie dydaktycznym powoduje wypracowanie indywidualnych umiejętności i zazwyczaj lepsze efekty kształcenia po kilku latach. Chodzi jednak o to, aby korzystać z doświadczeń innych, aktualizować formy przekazu i osiągać możliwie najwcześniej dobrą jakość pracy dydaktycznej, młode pokolenie bowiem, żyjące w dobie powszechnej komputeryzacji mniej potrzebuje dostarczyciela wiedzy w osobie wykładowcy, a bardziej organizatora selekcyjnego dobór źródeł i kierującego uczeniem się. Bardzo istotnym jest więc w przygotowaniu wykładów uwzględnienie ogólnej struktury w postaci algorytmu [5]. Obejmuje on:

- moduły początkowe, jak rys historyczny dziedziny obejmującej przedmiot, omówienie powiązań z innymi przedmiotami i przedstawienie wymagań oraz literatury przedmiotu,
- moduły tematyczne, zróżnicowane na moduły problemowe i poszerzające,
- moduł końcowy, przedstawiający perspektywy rozwoju przedmiotu.

W układzie tematycznym ważną rolę odgrywają tzw. moduły problemowe. Moduł problemowy jest zbiorem powiązanych ze sobą tematów tworzących wspólny problem o szerszym zakresie. Podział tematyki na takie nadrzędne moduły ma podstawowe znaczenie przy wypracowaniu hierarchicznej struktury treści wykładu. Poszczególne tematy tworzące moduł problemowy są następnie przedstawiane szczegółowo w formie modułów poszerzających. Do tego celu służą również zajęcia uzupełniające wykład. Ostatnim etapem przygotowania wykładu jest szczegółowe opracowanie poszczególnych modułów wraz z niezbędnymi pomocami dydaktycznymi.

Bibliografia

- [1] Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2004
- [2] Darwin K., *O wyrazie uczuć u człowieka i zwierząt*, Warszawa 1988
- [3] Kupisiewicz C., *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2000
- [4] Mastalerz E., Gałązka E., *Inspiracje do aktywizującej uczniów edukacji ogólnotechnicznej*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2006
- [5] Samek A., *Wykład, ale jaki!*, http://wiad.pk.edu.pl/~naszapol/archiwum/NRZZ/TEXT/19_22.htm, dostęp 2.10.2010
- [6] Szlosek F., *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*, Wyższa Szkoła Inżynierska w Radomiu, Radom 1995

In search of the perfect lecturer

Abstract

In nearly every student's imagination such a character. But for students of pedagogical types of studies, this imaginary character should be of utmost importance, as it represents what they will strive to achieve when set in role of a teacher in the near future. To try reaching for perfection, firstly you need to have an idea of what this perfection looks like. Therefore, what qualities should the perfect lecturer feature? This article presents theoretical basis of a lecture according to current literature, viewed through the eyes of both student and lecturer. Conclusion brings together a shortlist of positive characteristics a perfect lecturer should possess.

Keywords: lecturer, characteristics, student